

Юрій КАПАРУЛІН
(Херсон, Україна)

УДК 930.1:303.446.4

О. Рябінін-Скляревський як дослідник історії Південної України

Олександр Олександрович Рябінін-Скляревський (1878-1942) – російський військовий, учасник Російсько-японської (1904-1905) та Першої світової війн (1914-1918), полковник царської армії, генерал армії Української Народної Республіки, викладач, історик та архівіст. З 1921 р. учений проживав із сім'єю в Одесі. У 1920-30-ті рр., працюючи в Одеському крайовому історичному архіві, він активно займався наукою, викладав в одеських вишах та публікувався на шпальтах місцевої преси [1, С. 291-292]. У 1937 р. “за зраду батьківщині” та “шпигунську діяльність” був репресований і відправлений до Північно-Уральського виправного трудового табору (Свердловська область, нині – Єкатеринбурзька область, РФ), де і скінчив свої дні 10 березня 1942 р. [2].

Ім'я цієї людини довгі роки залишалося поза увагою вітчизняних науковців, незважаючи на те, що він є автором великої кількості праць присвячених проблемам історії України, теорії та історії військової справи, суспільних та революційних рухів, масонства, архівної справи, історико-літературознавчих досліджень тощо.

У радянській історіографії праці О. Рябініна-Скляревського широко не використовувалися. В сучасній історіографії життя та творча спадщина ученого досліджені не достатньо. На сьогодні ми не маємо ані повної біографії, ані повної бібліографії його праць. Утім, до робіт науковця все частіше звертаються сучасні історики, а життя та діяльність чимдалі більше привертають увагу українських дослідників. Постаті О. Рябініна-Скляревського присвятили свої праці В. Андреев, С. Батуріна, В. Бузейчук, Л. Гісцова, О. Козирев, Г. Малинова, І. Сапожников, Я. Тинченко та ін. [3]. У більшості з них зустрічаємо висвітлення лише окремих питань наукової діяльності історика, а також загальні відомості з його життя. Як виключення можна назвати лише монографію Г. Малинової та І. Сапожникова [11], яка певною мірою заповнює деякі “білі плями” у біографії вченого.

З 1921-го р. О. Рябінін-Скляревський відійшов від військової справи. Цивільне життя та робота в Одесі докорінно вплинули на наукові уподобання історика. Якщо, до 1921 р. в його дослідженнях домінувала військово-історична тематика, то з 1924 р. провідним напрямком досліджень вченого, стали проблеми історії Південної України. У рамках цієї широкої теми науковцем було проведено низку досліджень з історії революційних рухів, козацтва, українського національного та суспільно-політичного рухів, масонства, архівної справи, літературознавства тощо.

Історія Південної України напевно є найчисельнішою групою робіт вченого. До неї можемо віднести понад 40 праць з різних тематик. Великий авторський інтерес до історико-краєзнавчих проблем нам зрозумілий, адже працюючи в

Одеському крайовому (з 1932 р. обласному) історичному архіві, вчений мав можливість використовувати широкий масив документальних джерел з історії регіону. Передусім інтерес науковця був прикутий до архівних фондів: “Коша Запорозької Січі 1730-1775 рр.”; “Новороссийского генерал-губернаторства 1797-1874 рр.” (Херсонської, Катеринославської, Таврійської і Бесарабської губерній); “Одесского генерал-губернаторства 1879-1889 рр.”; “Одесского градоначальника 1797-1917 рр.”; “Попечителя Комитета об иностранных поселенцах 1800-1861 рр.”; “Одесского таможенного округа 1795-1863 рр.” тощо.[13, с.1].

Я вважаю, що вивчаючи історіографію історії Південної України, науковий доробок О. Рябініна-Скляревського заслуговує на дослідницьку увагу. Внесок вченого в цій галузі історичних знань досі не був комплексно систематизованим та оціненим. Вбачаю необхідним ознайомити сучасних вчених з темами робіт історика, в яких висвітлюються питання історії регіону, розподіливши їх тематично в межах цієї широкої проблематики.

Праці науковця, присвячені історії південноукраїнського регіону, можна поділити на: наукові та науково-популярні і публіцистичні. В межах такого поділу роботи історика можемо класифікувати за тематичним принципом.

Наукові праці О. Рябініна-Скляревського з історії Південної України можемо поділити на шість груп. До першої групи робіт вченого, слід віднести праці з історії революційних рухів (адже тут мають місце не лише наукові уподобання історика, а і власний досвід сучасника та учасника тих подій) [4]. З другої половини 1920-х рр. ця тема займала провідне місце в проблематиці досліджень багатьох науковців у зв'язку з 100-річчям руху декабристів, 20-річчям революції 1905 р. і 10-річчям подій 1917 р. [12, С.59]. Протягом 1925-1927 рр. О. Рябініним-Скляревським було написано низку розвідок присвячених революційним рухам другої половини XIX ст. та подіям першої російської революції 1905-1907 рр. на Одещині. Однак, не всі роботи дослідника з цієї тематики побачили світ за його життя. Грунтовна праця «Неизданные материалы к восстанию на броненосце “Потемкин” (112 сторінок) по сьогодні залишається не виданою й зберігається у фондах Державного архіву Одеської області.

Друга, чисельна і змістова група наукових праць О. Рябініна-Скляревського присвячена запорозьким козакам. Написані вони переважно на підставі документів архіву Коша протягом 1927-1931 рр. і присвячені перебуванню запорожців на Задунайській Січі, їх участі в воєнних діях в складі російської та турецької армій, козацькому фольклору та ін. [5].

До третьої групи наукових робіт історика відносимо розвідки присвячені історії українського національного руху 1870-80-х рр. та суспільно-політичного життя другої половини XIX ст., зокрема праці присвячені діяльності «Громад» на Півдні України [6]. Одна з цих праць “Херсонський гурток Русова 1885-1889” довгі роки залишалася неопублікованою і зберігалася в архівних паперах Інституту Рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського. У 2003 р. ця праця вийшла окремим виданням в серії “Запорозька спадщина” у Запоріжжі.

В четвертій групі поєднано праці з історії діяльності таємних товариств Південної України у XIX ст. В основному це статті О. Рябініна-Скляревського присвячені масонству Одещини, згадуються також діяльність гетерії (грецької політичної організації з центром в Одесі, що мала велике значення в боротьбі греків за звільнення від турецького іґа наприкінці XVIII – поч. XIX ст.),

філаретів (членів таємного патріотичного об'єднання студентів Віленського університету, що діяло у 1820-1823 рр.) та вільнодумців (руху противників існуючого, на той час, соціально-політичного устрою) [7].

П'ята група робіт об'єднує історико-літературознавчі дослідження ученого. Ці статті присвячені: перебуванню в Одесі відомого польського поета А. Міцкевича; публікації українськомовної літератури наприкінці XIX ст. в умовах тогочасної державної цензури; видатним культурним діячам Одеси (наприклад стаття присвячена М.Ф. Комарову) тощо [8].

В шостій групі відзначимо роботи присвячені архівній справі. В них вчений-архівіст О. Рябінін-Скляревський розповідає про історію та роботу Одеського історичного архіву [9].

Науково-популярних і публіцистичних праць вченого значно менше ніж тих, що друкувалися на сторінках наукових видань. Незважаючи на малочисельність та меншу наукову вартість, вони мають свою важливу особливість, – написані не для наукових кіл, а для популяризації історичних знань серед народних мас. Ці розвідки були присвячені різним темам в галузях: освіти, політики та культури. Статті друкувалися на шпальтах місцевої одеської преси, в них висвітлювались цікаві факти з історії Одеси і Південного регіону в цілому [10].

Таким чином, період 1921-1936 рр. у творчому доробку вченого визначений переходом від військово-історичних та теоретико-тактичних досліджень, до написання праць з історії Південної України, що розкривають політичні, економічні, освітні, культурні та інші процеси життя суспільства.

Зауважую, що увагу звернено лише на частину наукового доробку вченого, – дослідження з історії Південної України, які втілилися в чисельних нарисах історика. Утім розглядаючи наукову спадщину О. Рябініна-Скляревського з історії південноукраїнського регіону, приходимо до висновку, що її комплексного історіографічного аналізу досі не проведено, хоча його спадщина й понині не втрачає своєї наукової ваги і заслуговує на подальше вивчення вітчизняними істориками.

Джерела та література:

1. Андрєєв В. Рябінін-Скляревський Олександр Олександрович // Мала енциклопедія козацтва. – Київ; Запоріжжя, 2002. – С. 221-222.
2. Довідка Державного архіву адміністративних органів Свердловської області за даними інформаційного центру Державного управління внутрішніх справ Свердловської області від 24.11.2010 № 5471.
3. Див.: Андрєєв В. М., Батурина С. С. О. О. Рябінін-Скляревський як історик запорізького козацтва // Зб. наук. праць Бердянського держ. пед. ін-ту. Історія. – Бердянськ, 2001. – С. 15-20; Бузейчук В. Спогади Галини Змієнко-Сенишин як джерело до вивчення життя та діяльності О. Рябініна-Скляревського // Київська старовина. – 2009. – № 1/2. – С. 204-209; Гісцова Л. З. О. О. Рябінін-Скляревський Архіви України. – 1992. – №4. – С. 30-31; Козирев О. О. Рябінін-Скляревський про херсонську громаду // Заселення Півдня України: проблеми національного та культурного розвитку. – Ч.1. – Херсон, 1997. – С. 126; Малинова Г. Л. Между Марсом и Клио // Юг. – Одесса, 1998. – 23 декабря; Сапожников І. В. Внесок Олександра Рябініна-Скляревського у вивчення історії українського козацтва // Кубань-Україна: питання історико-культурної взаємодії. – Краснодар, 2008. – С.214-224; Тинченко Я. Українське офіцєрство: шляхи скорботи та забуття. – К., 1993 тощо.
4. Див.: Рябінин А. А. Оккупация Бессарабии Румынией // Летопись революции. – 1924. - №10. – С. 97-139; Ясы и союзная оккупация на Украине // Черная книга: Сборник статей и материалов об интервенции Антанты на Украине. – Екатеринбург.: Гостиздат Украины, 1925. – С. 31-50; Революционная работа в войсках Одесского гарнизона в 1904-5-6 гг. // Летопись революции. – 1925. - №5-6. – С. 155-175; Документы к восстанию на

броненосце «Потемкин» 1905 г. // Потемкинские дни 1905 года на Черном море. Сборник материалов и документов. – Х.: Пролетарий, 1925. – 252 с.; Совет рабочих депутатов г. Одесса в 1905 г. // 1905 г. Революционное движение в Одессе и Одешине: сборник статей и воспоминаний. – Кн. I. – Одесса, 1925. – С. 253-267; 3 революційного українського руху 1870-х років. Одеська громада XIX ст. // Україна. – 1926. – №5. – С. 118-137; Українські кафедри та друк в Одесі 1905 р. // Червоний архів. – 1926; 3 революційного українського руху 1870-х рр. в добу тимчасових генерал-губернаторів // За сто літ: Матеріали з громадського і літературного життя України XIX і початку XX ст. – Кн. I. – К., 1927. – С.154-165; 3 революційного руху 1870-1880-х рр.: Єлизаветградський гурток // Україна. – 1927. – №4. – С. 112-123; 3 революційного українського руху 1860-х років. Гурток І.М. Левченка та «Колокол» Герцена // Ювілейний збірник на пошану академіка М.С. Грушевського. Знагоди шістьдесятої річниці життя та сороковин наукової діяльності. – Т. 1. / ВУАН. – К., 1928. – С. 342-348; Революційна Одеса 1879 року: доп. 21 та 29 жовт. 1926 р. // ВОКК. – 1929. – Ч. 4-5; Неизданные материалы к восстанию на броненосце «Потемкин». – (б/д). // ДАОО. – Ф. П-2. – Оп. 1. – Спр. 420. – Л. 1-112;

5. Див.: Рябінін-Склярєвський О. Запорозька козачина і І. П. Котляревський // Україна. – 1926. – № 2-3(7); Запорозькі бунти дунайців 1771-1774 рр. і початок Задунайського Коша // Наук. зб. За рік 1927. – К., 1927. – С. 65-83. – (Зап. Укр. Наук. Т-ва в Києві: Іст. Секція ВУАН / Під. Ред.. голови М. Грушевського; Т. XXVI); Задунайська Січ в народних переказах і письменстві // Наук. зб. За рік 1928. – С. 108-138; До століття кінця Задунайської Січі Запорозької (1775-1828 рр.) // ВОКК. – 1929. – Ч. 4-5; Секція соціально-історична. – С. 59-64; 3 життя Задунайської Січі // Україна. – 1929. – Кн. 34, трав.-черв. – С. 7-34; Кінець Задунайської Січі // Україна. – 1929. – Кн. 36, верес. – С. 40-71; Архів Запорозької Січі: Опис матеріалів. / Авт. Опису – О. О. Рябінін-Склярєвський; авт.. передмови – М. В. Горбань; уклад. Покажч. – М. Ф. Тищенко. – К.: Археограф. Коміс. ЦАУ України, 1931. – 167 с.; Запорозькі заколоти та керуюча верства Коша XVIII століття // Малинова Г. Л., Сапожников И. В. А. А. Рябінін-Склярєвський: матеріали к біографії. – О.-К.: Еталон-2. – Гратек, 2000. – С. 83-178; Участь задунайських запорожців у війнах Росії з Туреччиною // ІР НБУВ. – Ф. X. – Спр. 18046-18047.

6. Див.: Рябінін-Склярєвський О. 3 життя одеської Громади 1880-х років // Науковий збірник за рік 1927. – К., 1927. – Кн. 4. – С. 161-180. – (Зап. Укр. Наук. Т-ва в Києві: Іст. Секція ВУАН / Під. Ред.. голови секції М. Грушевського; Т. XXVI); Київська громада 1870-х років // Україна. – 1927. – №1-2. – С. 144-162; Херсонський гурток Русова. 1885-1889. / Відп. ред. В. Андреев; Наук. ред. А. Бойко. – Запоріжжя.: ЗНТН, 2003. – С. 2-13; Візантійці і слов'янофіли в «Славянском благотворительном обществе Кирилла и Мефодия» // ІР НБУВ. – Ф. X. – Спр. 18027.

7. Див.: Рябінін-Склярєвський О. Масони Рішел'євського ліцею // ВОКК. – 1925. – Ч. 2-3; Секція соціально-історична. – С. 159-163; Таємні товариства на півдні в епоху декаористів: масони, гетерія, філарети та вільномудці // Рух декабристів на Україні: Ювілейне видання Укрцентрархіву. – Хрк., 1926. – С. 117-168; Описание частной коллекции масонских эмблем и шифров // ДАОО. – Ф. П-2. – Оп. 1. – Д. 109. Перевидано: Південний архів: історичні науки. – 2009. – №30. – С. 214-217.

8. Див.: Рябінін-Склярєвський О. Адам Мицкевич в ссылке в Одессе в 1925 г. // Былое. – 1925. – №4. – 154-163; Українські пісні Я. Стефановича // Україна. 1926. – Кн. 4. – С. 62-63; М.Ф. Комаров як одеський культурний діяч 1888-1913 рр. // Україна. – 1929. – Кн. 38. – С. 319-350; Український друк і комітет цензури закордонної 1890-х років // Літературний архів. – Кн.1-2. – Харків, 1930. – С. 221-236; 3 доби романтизму // Літературний архів. – Кн.3-4. – Харків, 1930. – С. 236-253.

9. Див.: Рябінін-Склярєвський О. Одеський красвий історичний архів // Архівна справа. – 1928. – Кн. 5-6. – С. 73-86; Праця наукових дослідників цього року над матеріалами Одеського крайарху // Архівна справа. – 1929. – №11. – С. 84-85; Огляд фонду Одеського генерал-губернатора 1879-1889 рр.: доп. 11 жовт. 1926 р. // ВОКК. – 1929. – Ч. 4-5. – С. 8-9. – (Протоколи засідань соціально-історичної секції); Праці Одеської центральної нацкової бібліотеки // ВОКК. – 1929. – Ч. 4-5. – С. 151-152; Одесский областной исторический архив // Историк-марксист. – 1936. – № 5. – С. 198-200;

10. Див.: Рябінін-Склярєвський О. – Знайдено рукописи Тараса Шевченка // Чорноморська комуна. – 27.09.1936; Наш порт у минулому // Чорноморська комуна. –

1.11.1936; Як ставили в Одесі «Грозу» // Чорноморська комуна. – 14.04. 1937. – С. 4; Школа раніше і тепер // Чорноморська комуна. – 17.11.1937. – С. 4; Хто засідав у міській думі. Купка домовласників, фабрикантів і крупних крамарів // Чорноморська комуна. – 4. 12.1937 р. – С. 4; Під чоботом царських держморг // Чорноморська комуна. – 8.12.1937. – С. 3; Виборець звернувся до народного суду // Чорноморська комуна. – 11.12.1937. – С. 3; Доба кріпацтва на степах Одещини // Молода гвардія. – 1.07. 1936. – С. 4; Три чверті неписьменних // Молода гвардія. – 6.08.1936. – С. 4.

11. Малинова Г. Л., Сапожников И. В. А. А. Рябинин-Скляревский: материалы к биографии / Отв. ред. Г. В. Сапожникова, науч. ред. Л. Л. Зализняк. – Одесса-Киев, 2000. – 222 с.

12. Першина З.В. Історія України в працях одеських істориків // Український історичний журнал. – 1994. - №6. – С.59.

13. Рябинин-Скляревський О. Матеріали щодо сходознавства в Одеському кураєвому історичному архіві. Доповідь 12 травня 1929 р. // ІР НБУ. – Ф. X. – Спр. 22927. – С. 1.

Юрій Капарулін. **О. Рябинин-Скляревський як дослідник історії Південної України**
В статті розглянуто науковий доробок українського історика О.Рябиніна-Скляревського у галузі історії Південної України. Висвітлено основні напрямки його наукових досліджень. Визначено шляхи подальшого комплексного вивчення робіт науковця.

Ключові слова: історик О.О. Рябинин-Скляревський, Одеса, наукова робота, історія Південної України.

Юрий Капарулин. **А. Рябинин-Скляревский как исследователь истории Южной Украины**

В статье рассмотрен научный вклад А. Рябинина-Скляревского в области истории Юга Украины. Раскрыты основные направления его научных исследований. Определены пути дальнейшего комплексного изучения работ ученого.

Ключевые слова: историк А.А. Рябинин-Скляревский, Одесса, научная работа, история Юга Украины.

George Kaparulin. **A. Ryabinin-Sklyarevskiy as isledovatel' histories of South Ukraine**
In article has explored scientific work of the Ukrainian historian O. Ryabinina-sklyarevskogo in sphere of history of South Ukraine. Reflected basic directions are his scientific researches. Have been identified trends for further integrated, thematic study of historian's works.

Key words: historian O.O. Ryabinin-Sklyarevskiy, Odessa, scientific work, history of South Ukraine.